

KATONA EDIT

Újvidéki Egyetem, BTK
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
katonae.zenta@gmail.com

A KIVITELEZÉS HIBÁI MINT MEGAKADÁSJELENSÉGEK KÖZÉPISKOLÁSOK FOGALMAZÁSAIBAN¹

A dolgozat középiskolások fogalmazásainak hibajelenségeit elemzi. A munka támaszkodik a beszédprodukciónak pszicholingvisztikai eredményeire, hisz akárcsak beszéd alkalmával, az írásos mű létrehozásánál is a gondolatnak megfelelő szavakat keressük meg a mentális lexikonban, majd a nyelvtani szabályoknak, kommunikációs helyzetnek, pragmatikai viszonyoknak megfelelően rendezzük sorba. Az írásban és beszédben közös, hogy ugyanaz a tudatbázis és ugyanazok vagy hasonló tervezési készségek használhatók a nyelvhasználat mindkét módjában. A hibajelenségek vizsgálatából is kiderül, hogy a tervezési és kivitelezési folyamat egységei nehezen választhatók el egymástól.

Kulcsszavak: beszéd és írás, nyelvbötlés – tollbötlés, megakadásjelenségek, lemma- és lexémakeresés, helyettesítés, felcserélés.

BEVEZETŐ

Az elmúlt négy évben foglalkoztam a középiskolás tanulók fogalmazásainak szöveg- és mondattani vizsgálatával, grammatikai és stilisztikai jellegzetességeivel, igekötő-használati sajátosságaival, a szólásismerettel, a tágabb értelemben vett frazeológiai egységek ismeretével, a metaforikus és anyanyelvi kompetencia megnyilvánulásaival, a kognitív metaforák használatával. Természetesen a normától való eltérések mindenhol adódtak, komolyabb normahibák: szerkezetek keveredése, vonzattévesztés, stílustévesztés is. Jelen dolgozat nem csupán egy-egy jelenségre koncentrálna, hanem a fogalmazások kivitelezési hibáit is vizsgálja

1 A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú projektumának keretében készült.

támaszkodva a beszédproduktció-kutatások pszicholingvisztikai eredményeire, hibatípus-vizsgálatára. A beszédproduktció írásos moduljában sem érdektelen hibaelemzéssel foglalkozni, mivel épp a rendellenességek vizsgálata világíthat rá a rendszer működésének jellegzetességeire.

BESZÉD- ÉS ÍRÁSPRODUKCIÓ

A hibaelemzések metodikája és tipizálási rendszere a nyelvi szintekhez kötődik, kiforrottabb rendszerrel általában az idegennyelv-oktatásban találkozunk. Az anyanyelvi kutatások a pszicholingvisztika bevonásával inkább a beszédproduktció rendellenességeinek a hálózatával foglalkoztak az elmúlt időszakban (pl. GÓSY 1999, 2003). A beszédproduktció vizsgálatok is nehézségeket okoz annak megállapítása, hogyan jutunk el a gondolattól a szóig. Az írásos szöveg is a nyelvhasználat egyik formája (modulja), noha a neuropszichológiai kutatások rámutattak arra, hogy a nyelvhasználat két formáját feltehetőleg nem egyetlen rendszer határozza meg. Külön szótárak tárolják a szavak kiejtett és írott formáját, mégis számos folyamat közös a beszédben és írásban. Mindkét esetben arról születik döntés, hogy egy bizonyos jelentéstartalmat akarunk közölni, s ehhez kapcsolódik a nyelvi produktció, mely tagmondatról tagmondatra halad (vö. EYSENCK – KEANE 2003).

Az írásbeli szöveg megalkotásánál is beszélhetünk tervezésről és kivitelezésről. A gondolatnak megfelelő szavakat kell megkeresnünk a mentális lexikonban, toldalékokkal ellátni, a nyelvtani szabályoknak, kommunikációs helyzetnek, pragmatikai viszonyoknak megfelelően sorba rendezni, csak nem kell kimondani. Az afáziakutatás hoz eredményeket a beszédproduktció vizsgálatában, míg az írásbeli modalitásnál a szövegformázás és kézkoordináció vizsgálata játszhat fontos szerepet.

A beszédproduktció és -percepció hibáinak, megakadásjelenségeinek besorolása nem lehet teljes mértékben példaadó a kézzel írott szövegek vizsgálatokor. Mindazonáltal ezek a kutatások segítséget nyújthatnak az írott modalitás jelenségeinek a feltérképezéséhez is. Az írásvizsgálatoknál az áthúzások, javítások adnak sok lehetőséget a gondolatmenet feltételezett folyamatának a leképezésére.

A beszédproduktcióval kapcsolatosan a legtöbb elmélet három vagy négy szintben gondolkodik. Dell négyszintes rendszere a szemantikai, mondattani, morfológiai és fonológiai szint összefonódását mutatja be. Mind a négy szinten működnek a kategoriális szabályok elfogadható reprezentációs kombinációi (vö. HUSZÁR 2005: 33).

A beszédproduktció létrehozása során a behelyettesítő szabályok alapján kiválasztjuk a megfelelő elemeket. „A megfelelő kategóriához tartozó lagna-

gyobb aktivációval rendelkező csomópont kerül kiválasztásra”. Aktiváció alkalmával sok csomópont aktiválódik egyszerre, „s az adott pillanatban egy helytelen elem aktivációs szintje magasabb lehet, mint a helyesé” (EYSENCK – KEANE 2003: 357).

A KUTATÁS ADATAI

Jelen felmérésben 84, a 2014/15-ös iskolaévben született iskolai dolgozatot vizsgáltam meg (17 elsős gimnazista első és második dolgozatát, összesen 34-et), 16 másodikos, 16 harmadikos és 18 negyedikes gimnazista első dolgozatát). 43 fiú és 24 lány munkáját vettem számba. Az elsősöknél 10 fiú és 7 lány két-két dolgozatát, így adódik ki a fiúk által írt 53, és a lányok által írt 31 írásbeli munka. A dolgozatok témája az első és második osztályban jobbra lehetővé tette a teljesen szabad fogalmazást. Az elsősök két dolgozata közül az első beleélő fogalmazás volt (*Egy kutya története*, *Egy kopott saru meséli* vagy *Messze még a kikötő* címmel), a második a szülőkhöz intézett szónoklat volt *Nekem is lesz!* vagy *Mit vegyek fel?* címmel. A másodikosok első dolgozata *A sziget*, illetve *A barlang* címet viselte, aki e helyett a szónoklatot választotta: *Játékban él az ember* címmel fogalmazhatott. A harmadikosok esszéjét vagy novellát írhattak. 11 tanuló Arany balladáit kapcsán a bűn és bűnhődéshez kapcsolódó címekből választott, öten pedig novellát írtak (*Rémek tánca van körülé*). A negyedikesek (18-an) a későmodern regény jellemzőit foglalták össze esszé vagy kisértekezés formájában. Az esszé, a kisértekezés az irodalmi anyaghoz kötődött, ismeretekre kellett építeni, nyilvánvalóan nagyobb erőfeszítést igényelt, de a felsőbb évfolyamokra járó diákok is írták.

MEGAKADÁSJELENSÉGEK

„A megakadásjelenség kifejezés valójában gyűjtőfogalom, a spontán beszédben fellépő, különféle hibákat értjük alatta. E fogalom szükségszerű bevezetését indokolja az is, hogy a ’nyelvbtlás’ nem használható szakszóként, mivel az lényegében a megakadásjelenségek egy (pontosan nem definiált) részét fedi le” (GÓSY 2002: 193).

Gósy a megakadásjelenségeket két csoportra osztja, a bizonytalanságból eredőkre és a kivitelezés hibáira. Magam ez utóbbiak vizsgálatára vállalkozom, amit Gósy a következőképpen határoz meg: „A téves kivitelezés jelenségei a nyelv szabályainak mondanak ellent, tehát ebben az értelemben hibák. Idetartoznak az elszólások, a nyelvbotlások, a „grammatikai” és lexikai hibák, téves szótaglások, a változtatások és „a nyelvem hegyén van” jelenség” (GÓSY 2002 uo).

Kihagyások. A beszédben, a hezitálás, nyújtás stb. jelenségeivel találkozunk, íráskor is megtapasztalható a megtorpanás, amikor újra kell fogalmazni a mondanivalót, más szintaktikai formát, más lexémát kell keresni. Az írásművekben nehéz nyomon követni a javítási folyamatot a javítóoll alkalmazása miatt. Azonban még így is sokszor tapasztalhatunk áthúzást, s ilyenkor általában a korrekció során valami kimarad a szövegből. (A hiányjel √ utal a kimaradt szövegre, a hiányos szöveg után pedig következik a feltételezett hiányzó szövegrész.)

A hét végére √ *átlag* általában a pihenés napjai. – Ahogy a jel is utal rá, kimarad az ige: *esnek*.

Sokan állítják az idősebb *értve a szülők- vagy nagyszülőkre hogy generációjából*, hogy –

Sokan állítják a *szülők és nagyszülők generációjából, hogy...*

viszont itt a király élete végéig azt fogja √ *amiért*, ami helyett sokan inkább a halált választanák. – *azt fogja érezni /olyan érzések fogják gyötörni*.

Hasonló az eset a *Tetemre hívásban* is. *Megint két fiatalról, Bárczi Benőrről és Kund Abigérről √. Itt a bizalommal... – két fiatalról van szó.*

Senki nem mondta, hogy éljen Edvárd király, ezért 500 ember fejét (*lefestés*) és aztán... –veszi.

Esztí nem tudta ezt elviselni, és belehalt √ rejtélyes körülmények között – *bánatába*

Nyelvbotlás/tollbotlás vagy kompetenciahiba?

Lapsus linque lapsus calami, tartja a latin mondás. Ebben bizonyára sok igazság van, hogy ami rosszul jön a nyelvünkre, azt rosszul is írjuk le, azonban az írás mégis egy másik modalitás, amit nem vagy nem feltétlenül előz meg a kimondás. Az írás során esetlegesen működő belső beszéd lehetőségét sem lehet teljesen elvetni. Íráskor fennáll a javítás, a hosszabb gondolkodás lehetősége, de nem feltétlenül hajtja ez a helyesség malmára a vizet, jól látjuk ezt helyesírási versenyeken, amikor a túlellenőrzés hibákat eredményez.

A szakirodalom egyetért abban, hogy nyelvbotlásnak a beszélő normatadatának nem megfelelő, hibás beszédprodukció tekinthető (vö. HUSZÁR 2005: 15). Azonban sok esetben nem lehetünk biztosak abban, hogy nyelv-, illetve tollbotlásról vagy kompetenciahibáról van-e szó, vagyis hogy a beszélő/szövegalkotó esetleg nincs is tisztában egy-egy nyelvi elem jelentésével, használati helyével, szabályaival. A nyelvbotlások tipizálásakor Gósy elvi megalapozása nyújt segítséget, de gyakorlati vonatkozású rendszert Huszár Ágnes dolgozott ki (HUSZÁR 2005), így munkámban főleg az utóbbi felosztásra támaszkodom.

A tipizáció nehézségeket okoz akkor is, ha a kutató tudja, miféle hibákra számíthat, milyen kategorizáció szerint akarja elvégezni a munkát. Mivel

középiszkolában is tanítok, a saját diákjaim dolgozatait vizsgálom, s a többéves gyakorlatból is ismerem már a hibatípusokat, mégis bekövetkezhet elbizonytalanodás, a hibák multikauzalitására való rádöbbenés, illetve egyes diákok esetében a kétnyelvű lexikon működésének az észlelése, vagy az elterjedt tükrözések alkalmazása is színezi a képet.

Az írásmű megalkotásának zavarai

A beszédprodukción létrehozásakor, s nyilvánvalóan az írásmű megalkotásakor a mondanivaló konceptualizálása után, a lemmaszinten „egy absztrakt, szintaktikailag meghatározott prefonológiai állapotban lévő lexikai egységig” jutunk el (KEMPEN—HUIJBERS 1983: 208, idézi HUSZÁR 2005:78).

A (szintaktikai-szemantikai egység a) lemma megtalálásának zavarai

A lemmához tartozó szintaktikai keret feltöltésével kapcsolatosan eltérő nézetek léteznek. Egyes kutatók a lexikai egységek irányító szerepét hangsúlyozzák, mások a mondat szintaktikai vázának a kialakulását tekintik elsődlegesnek. Akármelyik is az elsődleges, a nyelvi kivitelezés szintjén számos zavar keletkezhet a mentális lexikonban való keresés során.

A kívánt nyelvi egység helyett megjelenhet szinonima, antonima, a szóval metonimikus viszonyban álló vagy alá-fölérendeltségi viszonyban álló kifejezés (vö. HUSZÁR 2005, 84).

Helyettesítés (hasonló jelentésű szóval). A végére ebbe belebolondul, és épp ez az, ami szerintem *erősebb* a halálnál is – *súlyosabb*.

Ezekben a bűnösök mindig elnyerik *megfelelő* büntetésüket – *méltó*.

Apám nevelt fel, már ha azt lehet nevelésnek *hívni* – nevezni.

...az öregasszony már várta a folyosó végén, majd egy *teljes* idősekből álló csoport – csupán idősekből álló csoport/ idősekből álló csoport.

A szómező más eleme – rokon értelmű kifejezés – tükrökifejezés is kerülhet a szerkezetbe. A szerb *paprena cena* szó szerkezet lép a *borsos ár* helyébe az alábbi példában.

Mikor meglátták a kicsit *csípős* árú címkét – a *borsos* árat a címkén.

Az alábbi hiba nyilván multikauzális is lehet, hiszen szómezőbeli és hangzásbeli átfedésről is szó van: És közben a *tudatodon* kívül olyan drága dolgot vesztesz el – *tudtodon* kívül.

A kihagyás és szótévesztés kettős jelenségére is gondolhatunk az alábbi példában.

Ezt Franz Kafka magyarázza meg az *Átváltozás műben*, ahol a *kötött* embernek a világ csak egy lelki börtön – az *Átváltozás* című művében ...*bezárt, elnyo-*

mottó? Az *idő vasfoga* sok képzavaros szerkezetet szokott produkálni, íme, egy soktényezős példa: *Az idő vasfoga vagy megfordult*, vagy pedig teljesen megőrült – *Az idő kereke vagy megfordult*, vagy örülten kezdett forogni.

Stílusátvesztés – helyettesítés más stílusrétegbe, szöveggörnyezetbe tartozó szóval mivel ők sem énekeltek dicsőítő dalt, őket is kivégeztette. Eme *fantasztikus* cselekedet után visszatért Londonba – *szörnyű* cselekedete.

Ha nem az írói pályát választotta volna, biztosan remek bíró vált volna belőle, hiszen az *irományai* alapján egy kegyetlen igazságosztó volt – *művei* alapján.

Az öreg halász és a tengerben az öregség és a halál gondolata, valamint az egymásrautaltság *üti fel a fejét* – az egymásrautaltság gondolata *merül fel*.

Leginkább észrevehető a lant, valamint a bűn és bűnhődés motívuma – *legjellemzőbb*.

Metonimikus-metaforikus összefüggések

A **metonimikus jelleg** működésére felfigyelhetünk a sajtónyelvben, tanítványaink fogalmazásaiban egyaránt. Szó lehet itt idegen nyelvi hatásról, és univerzális metonimaműködtetési rendszerekhez való igazodásról egyaránt. Így megtapasztalhatjuk, hogy a *mozi* átvette a *film* jelentését – érdekes, a metonímiaalkotáskor megtapasztalható rész-egész viszony működik itt. A tanulóknál a magasabb rendszertani egységet képviselő *líra* szó rendszeresen átveszi a *lírai alkotás* jelentését. Pl. Az *Őrizem a szemed* című *lírájában*.

Íme, egy jellemző példa a most vizsgált fogalmazásokból: Egy őszi borús reggelre *kelt fel a kisvárosunk* – áll az egyik fogalmazásban. Metaforikus ábrázolási szándékról van itt szó, csak nem a megfelelő szót hívta elő a szerkezetben a szerző. Szabatosan így állhatna: *felébred a város* (itt metonimikusan a *lakóira* gondolunk). *Felkelnek a város lakói*, de a város nem. A *felkel* más jelentésben vonatkoztatható metonimikusan a városra: *Felkel az uralkodó ellen az egész város* (ill. a *lakói*).

A **tartály metafora működése**. Magam is számos dolgozatomban foglalkoztam a tartály metafora működésével a tanulók munkáiban, a költészetben, természetesen a most vizsgált fogalmazásokban is rálelhetünk a jelenségre. Pl. Meg akarunk felelni mindenkinek. Nem akarunk *kitérni*, vagy ha mégis, akkor azt úgy akarjuk tenni, hogy becsüljenek érte. Az elvárt kifejezés: nem akarunk *eltérni*, *különbözni*, ez lexikalizálódott az adott szerkezetben, ám a tanuló példája a tartály metaforát működteti: a csoport egy tartály, ebből nem akar kiválni.

Szerkezetkeveredés

A szakirodalom szerint a lemmakereséssel egy időben tagmondatszinten töltődik fel a szintaktikai keret. A lemmakeresés során a frazeológiai egységeket

is keressük a mentális lexikonban, s a mondatok szintaktikai formája is kialakul. A felidézésben zavar is keletkezhet. Nyelvünkben ennek oka lehet, hogy a magyar agglutinatív nyelv, nincsenek prepozíciók, melyek a zárt szóosztályokhoz tartoznak, az esetragokat kell kiválasztani, ezek keveredhetnek (Huszár 2005, 84). Ezért a frazeológiai szerkezetek elemeinek felcserélődésével gyakran találkozunk javítás, kutatás során (KATONA 2014a, 2014b).

Szabad fogalmazásban természetesen ritkább a frazeológiai szerkezetkeveredés, mint teszthelyzetben, amikor nagyszámú példával kell szembetalálkoznunk az adatközlőknek. Fogalmazáskor nincs kényszerhelyzet, a tanulók maguk választanak kifejezési formát, a felidézés mégis lehet sikertelen. A példamondatok után közlöm a keveredést okozó szerkezeteket. Például:

kegyelmezzen rajtunk – *könyörüljön rajtunk*, *kegyelmezzen* nekünk összefonódása;

ha nem tart Vilmoszal erre az útra – *vele tart ezen az úton*, *elmegy vele erre az útra*.

Nap mint nap új szenvedés nyomta a vállát – *Nap mint nap új szenvedés várta*, napról napra egyre súlyosabb gondok nyomták a vállát.

A gyengébbik nem számára sokkal több *lelki, társadalmi s etikai fájdalmat rótt ki*, mint az erős, bátor férfiakra, akiknek inkább a fizikai fájdalmakból jutott – *lelki megpróbáltatást kell elviselniük*, több etikai követelménynek *kell megfelelniük*, több feladatot *ró ki rájuk* a társadalom.

A frazeológiai szerkezet felbontásával is találkozhatunk: *belejött a szerzetesek dolgába*.

A *belejött a dologba* fordulatból nem alkotható analitikus szerkezet, ezzel a vonzattal működhetnek más szerkezetek, amelyekben szerkezetes a bővítmény: *beleszokik/beletanul a szerzetes életbe*.

Aktív ige is kerülhet tévesen a mediális helyére a fogalmazásban: *Azonban e tettének súlya és emésztő büntudata a történet végére megbolondítja az uralkodót* – *Tettének és emésztő büntudatának hatására a történet végére az uralkodó megtévelyül*. (Az aláhúzott hibát maga a tanuló helyesbítette a dolgozat javításakor).

Az Átváltozásban *ez a kapcsolat egy alá- és fölérendelt viszonyt ír le* – Az Átváltozás című műben a szerző *egy alá- fölérendeltségi viszonyt ír le* – *ez a kapcsolat egy alá- fölérendeltségi viszonyban mutatkozik meg*.

A lexémamegtalálás zavarai

A lemma megtalálása után indul el a lexémakeresési folyamat, az írott modalitásban itt kell elérni a leírt szóig. Természetesen a jelentéstani-szintaktikai tervezés és a lexémává formálás szoros kapcsolatban vannak egymással.

Helyettesítés (hasonló alakú szóval)

A feldolgozási szintek együttműködéséből eredhet, hogy hangzásbelileg közel álló szó jön a helyes helyére: Mindenesetre én a gimnáziumi *végzésemmel* többre szerettem volna vinni – *végzettségemmel*; a balladai homálynak köszönhetően nem derül ki a haláluk *mibenléte* – mikéntje; *Végsősoron* (!) a kedvenc balladámat taglalnám – *végül*.

Lexémán belüli betűhiba igen ritka tanulóim írásaiban. Mindössze két példát találtam. Ezek közül az első meglehet, inkább helyesírási hiba: megigazította *nyakkendőét* (*nyakkendőjét*), harcosként *alunk* meg (*halunk*). Fejből megtanult, leírt szövegnél fordult már elő betűhiba, amikor a szómagyarázat ellenére se jegyzik meg a szó alakját, s egy számukra „értelmeset” írnak, amolyan népi etimológiai eljárást alkalmaznak: a szeretet nem *kárkodik*, a szeretet nem *kétke-dik* – a *kérkedik* helyett. Témazárónál szómagyarázat esetén is téves szótalálásra kerülhet sor, mert erőlteti az agyát a tanuló, keresgél a mentális lexikonban, így írhat a *passió* meghatározáskor *szenvedélyt*, a *szenvedéstörténet* helyett.

Helycserék

A beszéd tervezése során a mondat minden eleme aktiválódik. A legtöbb hiba anticipációs, vagyis egy helyes elem korábban jelentkezik.

Anticipáció a morféma szintjén: E műben Arany leírja V. László *bűntudatából* való félelmet – V. László bűntudatból eredő *félelmét*; Én is nagyon *érdekfeszítően* hallgatom a szüleim vicces régi történeteit – szüleim *érdekfeszítő* történeteit.

Perszeveráció. A fogalmazásokban is előfordul (leginkább az ismétlésekben), hogy a megnyilatkozás egy-egy eleme szükségtelenül újra megjelenik. A lexémán belüli perszeveráció ritkán találkozom a fogalmazásokban: Az alkohol, a kábítószeres hatása *alalatt* ellazulsz.

A szerkezet szintjén megjelenőknél: már indulásra kész volt – amikor megállásra parancsoltam (a megállást parancsoltam) a szerkezetkeveredés esete is felmerül (megállásra készítettem – megállást parancsoltam), tehát a lemma-szintben is gondolkodhatunk, de hogy az alábbi példában épp a *-ra* toldalék-morféma jelenik meg, feltehetőleg az előző szerkezet toldalékmorfémájának köszönhető: indulásra.

Lexémaismétlés szintaktikai szinten is jelentkezik: *álmában azt álmodta*, hogy... persze elképzelhető itt két szerkezet összetalálkozása is.

AZ EREDMÉNYEK ELEMZÉSE

Az eredményeket összegezve megállapíthatjuk, hogy igen jó fogalmazókkal van dolgunk. A dolgozatonkénti átlag hibaszám kettő körül mozog tanulónként minden osztályban. Átlagot számítani azért csalóka, mert pl. a második

és a harmadik osztályban van egy-egy tanuló, akinek szinte minden mondata hibaelemzésre ad okot. Mindketten fiúk, az ő gyenge teljesítményük igencsak megemeli a fiúk hibaszámát. Az elsős fiúk jobb átlagteljesítménye tehát annak tudható be mindkét dolgozatuk esetében (16+17), hogy nincs feltűnően rossz egyéni teljesítménye senkinek. Az elsősöknek könnyebb dolguk is volt a szabad fogalmazás miatt, illetve rövidebb dolgozatokat is írtak, mint idősebb társaik.

Osztály	Lemma		Lexéma		Összesen
	Fiúk	Lányok	Fiúk	Lányok	
I. 10 fiú, 7 lány	9+11	3+0	2+4	2+2	16+17
II. 10 fiú, 6 lány	18	3	7	2	30
III 9 fiú, 7 lány	18	3	7	2	30
IV. 14 fiú, 4 lány	16	5	7	4	32
Összesen	72	14	27	12	125

1. táblázat. Az hibák kimutatása osztályonként

A hibák közül a legtöbb (70%) a lemma szintjén történik, amikor verseznek az rendelkezésre álló szerkezetek, grammatikai formák. Elkezdődik egy gondolat, de már egy másik fejeződik be. Pl. Ezáltal az embert egy magasabb, Istenhez közelebb álló, olykor csodálatos élőlényként bemutató emberképet láthatunk. Sokszor felmerül, milyen szinten történhetett a hiba. Vajon már lemmaszinten összekeveredtek a formák, vagy netalán kompetenciahiba ez, vagy a sorrendberendezéskor keletkezett zavar? Pl. Mint tudjuk, ennek a műfajnak az úgynevezett tulajdonságai minden műnemben megtalálhatóak. – Épp fordítva: Ebben a műfajban mindhárom műnem jellemzői érvényesülnek.

Lemma		Lexéma	
Fiúk	Lányok	Fiúk	Lányok
1,4	0,45	0,5	0,38

2. táblázat. Az egy dolgozatra jutó hibák száma nemenként

Fogalmazási szempontból hibátlan dolgozatok száma 14. Ezek közül 10 dolgozatot lány írt. A lányok hibaszáma kisebb a fiúkénál, s nagyon gyenge fogalmazó nincs közöttük, viszont az eredmény érvényességét kicsit csökkenti, hogy a lányok száma kisebb.

ÖSSZEGZÉS

A „fekete dobozba” elég nehéz tekinteni, az ember mentális tere, hipertérnek tekinthető, ahol a csomópontok hálózata sokféle kapcsolódási lehetőséget tesz lehetővé. Leginkább azt tapasztalom a hibák vizsgálatakor, hogy a tanuló megakad a fogalmazásban, a gondolatok és az azokat prezentáló nyelvi szerkezetek versenyéből nem kerül ki győztesen egyik sem, mindkettő (sőt több) megjelenik valamilyen formában.

Az írásbeli modalitás többszöri ellenőrzésre ad lehetőséget a tanulóknak, a javítás nehézségei azonban megmutatkoznak abban, hogy mivel itt a szó nem száll el, hanem ott áll a papíron, valahogy be kell fejezni a mondatot. Ilyenkor a végén hozzácsap valamit a fogalmazó a mondathoz, ami kimaradt korábban: Az egzisztencializmusban számos kérdéssel foglalkoznak *az emberről*.

Ha összevetjük az eredményeket eddigi kutatásaim adataival az tapasztalható, hogy teszthelyzetben gyakran más eredmények, más nyelvi formák mellett teszik le a voksot a tanulók, mint szabad fogalmazás vagy spontán beszéd alkalmával. Fogalmazáskor a gondolataikat nem irányítják megadott szerkezetek, kevesebb téves forma található, maguk választanak, azonban olyan szerkezetek is létrejönnek, amilyenekre előzetes feltételezéseink nincsenek, nem lehetnek.

Irodalom

- EYSENCK, Michael W. – KEANE Mark T. (2003): Kognitív pszichológia. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- GÓSY Mária (1999): Pszicholingvisztika. Budapest, Corvina, MTA Nyelvtudományi Intézet.
- GÓSY Mária (2002): A megakadásjelenségek eredete a spontán beszéd tervezési folyamatában = *Magyar Nyelvőr*, 126: 192–204. 2. sz.,
- GÓSY Mária (2003): A spontán beszédben előforduló megakadásjelenségek gyakorisága és összefüggései = *Magyar Nyelvőr*, 127: 257–77.
- HUSZÁR Ágnes (2005): A gondolattól a szóig. A beszéd folyamata a nyelvbotlások tükrében. Budapest, Tinta könyvkiadó.
- KATONA Edit (2013): Gimnazisták és egyetemi hallgatók frazeológiai kompetenciája. In: Berényi János (szerk.) *Tudományos díszkurzusok*. Szabadka, Vajdasági Magyar Tudóstalálkozó, 2013., 172–177.
- KATONA Edit (2014a): Igekötő-használati helyzetkép. In: Berényi János (szerk.): *Tudástérkép*. Szabadka, Vajdasági Magyar Tudóstalálkozó, 2014., 294–298.

KATONA Edit (2014b): Igeköötő-használati sajátosságok a középiskolások nyelvében. In: *Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi II*. Zbornik radova. Novi Sad, Filozofski fakultet, 97–102.

MÁRTON Károly: *Kézzel írott szövegek hibajelenségeinek vizsgálata*. <http://epa.oszk.hu/00100/00188/00067/pdf/136202.pdf> (Letöltés ideje: 2015. április 12.)

Edit KATONA

GREŠKE U IZVEDBI KAO PRIMERI ZASTOJA U PISANIM RADOVIMA SREDNJOŠKOLACA

Studija analizira slučajeve grešaka u pisanim radovima srednjoškolaca. Autorka u svom radu se oslanja na psiholingvističke rezultate istraživanja govorne produkcije, naime, kao i kod govorne produkcije, i pri stvaranju pisanog dela se radi o pronalaženju onih reči u mentalnom leksikonu koje odgovaraju našoj misli, a od pronađenih reči i u ovom slučaju se stvaraju takvi nizovi koji odgovaraju pravilima gramatike, komunikacijskoj situaciji, pragmatičnim relacijama. U pisanju i u govoru je zajedničko da u oba slučaja jezičke prakse mogu se upotrebiti iste baze znanja i slične veštine planiranja. Analiza slučajeva grešaka potvrđuje da se jedinice procesa planiranja i izvedbe teško mogu razlikovati.

Ključne reči: govor i pismo, lapsus u govoru – lapsus u pisanju, primeri zastoja, pronalaženje lema i leksema, supstitucija, zamena

Edit KATONA

THE MISTAKES OF IMPLEMENTATION AS SPEECH ERRORS IN HIGH SCHOOL STUDENTS' COMPOSITIONS

The paper analyses the errors in compositions of high school students. The work relies on the psycholinguistics results of the speech performance researches, since just like when speaking, at the formation of the written work, first we look up the words in the mental lexicon being equal to the thought, and then we order them according to the grammatical rules, communicational situations, and pragmatic relations. In writing and speaking it is common that the same base of consciousness and the same or similar planning skills can be used in both methods of the usage. The examination of the errors also shows that the units of planning and implementation process can be hardly separated from each other.

Keywords: speaking and writing, slip of the tongue – mistake in writing, speech errors, lemma and lexeme search, substitution, inversion